

1347

Dialekt-

~~landsmåls-~~ och Folkminnesarkivet

Uppsala

1347

DALARNA

Våmhus

Andersson, Hed Olof, 1927

Svar på ULMA:s frågelista 1 Mjölkhushållning

12 bl.4:o

1 " " uppg.om medd.

1347

L.L.

Exc.

MjölkskalkningEnda benämning Mjötsi

till menneko föda användes (ko) = kyr o
jelmjolk. Mjolk användes till föda på
kalvar = käburn o kilingur.

Spennarm mjölk kallas nynotsiv.

(Skumm) = skumä avskummades och gavs
till (katten) = missa o (barnen) = krippum

Nytilad mjölk benämnes sjötmjötsi

Skummad do " renmjötsi

Grädd " flätä

självlöpt mjölk " glutträ

självkurnad " " rwinadni

den användes till gris mat

(Tätmjölk) = Skypä beredd genom att lägga Gröb. : skör
skypas i en mindre skål och slå nytilad m
mjolk däri. av skypet som blev togt därav
och lades i botten på en större skål, var

kyöln

ku^uath²

naj^ojam

tjy^oln

ku^uti

Mjälshushållning

nymjälkad silades. Då skypet blev kort så det
ran ur skeden kallades det snolskypa.

Då tätämnet tog slut i en gård gick man
till granngården och fick det man behövde.

1. På färd till myrstätter förvarades skypet i
laggade träflaskor i olika storlekar rymmande
3-5 kannor. 2. I gårderna förvarades det i träskålar,
tillverkades icke i större mängd än, som gick
ut för dagen. 3. På sommaren så kunna skulles till

långfäbodamma samlades en större mängd av
skyp i stamfat, som förvarades i källaren
det användes huvudsakligast till (gröt) = grötkauml

En antyckt och länkande rätt i sammarvårmen
var skypull. man brät bröd i skypet, en
lät tillagad rätt, som ännu tillämpas här
på sommaren. varslisnande bildningar kallades
glottin. Då skyp blandades med vatten, blanda

skor n.

Landsmålsarkivet Uppsala 1347
Hed Olof Andersson. 1927. VÄMNHUS
DAL.

Frgl. 1

1

Mjölken förfäring

Mjölksilad mjölk förfärades i träskålar från en hylla hängande över matbordet. I fäbodarna förfärades den i härbröt, smår ost och messmör förfärades även i härbröt. Vid mjölkning användes en laggad stäva av trä med en hög stav som handtag.

Vid silningen användes siltapp; den tillverkades av det långa håret på kosvansen av därtill vana gummor; den rengjordes med kokhett vatten.

Ordb.:
Siltapp m.

Kärl i vilka mjölken silades var dels särskilda träskålar, siltkålar dels laggade låga runda burkar rymmande 1-1/2 kannor. I fäbodarna användes dessa burkar mest.

Vid skummning av mjölk renna användes blotta handen, den rendes i ett träämbar.

Grädden hölls genast i (holken) = wutsin. Den kvarblivna gräddranden ströks av med ett finger och hölls i holken, det var också brukligt att

Landsmålsarkivet Uppsala 1347

Hed Olof Andersson. 1927. VÄMHS

DAL.

Frgl. 1

2

4

Mjölken² förvaring

barnen = krippa fick slicka av den. flätskåli
 Vid rengöring av mjölkskålar och bunkar brukades
erislag, som slops kokhet i desamma och fick
 stå tills man kunde med grotvägen, (gjord av
små granplantor) eller skäfte skura desamma
 de ställdes mot en solig vägg för gården av torke.

Ordb.: flöt
skäl.

Hed Olof Andersson 1927 VÄMHHUS

Landsm. Upps. 1847

Landsmålsarkivet Uppsala 1347
 Hed Olof Andersson. 1927. VÄMHHUS
 DAL.
 Frgl. 1

Maträtter i vilka mjölk ingick

Lätmjölk förtärdes uppkokt av alla familjemedlemmar
 då bröd bröts i mjölken mjölskull. då grädda
 blandades i den flätmjölk Uppkokt mjölk
 användes till kall grät huvudsakligast som
 morgonmat av grät som blev över kvällen
 fört. Av råmjölk tillreddes kävdans på så
 sätt. råmjölken kogs i en bleckflaska som
 ställdes i kokande vatten tills en lagom konsi-
 stens erhöles. Ett annat sätt var att slå rå-
 mjölken i en förtent kärl och grädda den i
 bakugnen, den kallades rusvurten användes
 vid bröllop, gravöl m.m.

Då lätmjölk kokades och tillsattes med
grädd erhöles småost. Vid sakta upp-
 bämning av självrunnad mjölk erhöles
slackligt. den förvarades i en lockblytta
 av trä, blev mycket smaklig som gammal.

Landsmålsarkivet Uppsala 1347
 Hed Olof Andersson. 1927. VÄMHUS
 DAL.

Frgl. 1

Ordb.;
småost

Ordb.;
slackligt-ost

2

Maträtter i vilka mjölk ingick

Den lösa korniga massan, som vid kokning av (vassla) = Mysa steg till ytan kallas. Trodmysa användes som smårort på smörgås.

Da mjölk med tillsats av färskt dricka kokades blev ölat, som lämplig föda vid sjukdom

Käringrädde förtärdes företredessvis i fåbädarna da man fick besök av främmande merifran byggden. en mjölkskat med påbildad grädde framställes. smulor doppades i skålen grädden fastnade på brödet, som man sedan åt, detta kallades Pjeko.

Ordb.:
peka a^o

Landsmålsarkivet Uppsala 1347
Hed Olof Andersson. 1927. VÄMHS
DAL.

Frgl. 1

Beredning av smör

Då gätter funnos blandades grädden sammant.
Holken var gjord av staved olika storlekar i
medersta delen vid botten fanns hål, = dävit^{sa}
kärnstaven, = kinnmalla var försedd med ett hans
 med fyra vingar, en del med genomborrade hål
 Tid kärmandet stod man vid spisen. Då kärningen
 misslyckades brukade man lägga in silfverblant,
 eller vigselringen i holken eller också tog man
~~tesolat~~ (kvarten) (= lainnan) och slag = strykade
holken. Före kärmandet uppvärmdes grädden
 med ett holken ställdes i spisen = aske^{avi} en
stund. Strätt före smörbildningen grypslas
plät^ä. Barnen i famuljen skulle altid vid
kärning ha plätgos för bröd.

Ordb.:
kärna v.

Beredning av smör

Det färdiga smöret kallades smjörtsopp
 packades i en locklytta av trä och förvarades
 i källaren. från långfäbodarna klövades
 smör och andra produkter hem till byggen.
 Till maträck lades smör i en träask.
 Smör som icke behövdes för hushållt
 såldes på marknader i grannsocknarna

Beredningen av messmar²

(Vasslan) = mysa kokades i tuckjärns-grytor nymmande
ungef. 20 liter vid jämn kokning i 5 timmar då en lagom
tyck konsistens uppnåts. Mysmjöra.

Mesost. Mysmjöra bereddades genom att lägga
mysmjöra i en träform med en trasa i botten, fick
turka över natten, då den vändes och fick vara i
lärlet tills den blev lagom hård.

(Vassla) = Starkmysa för ytterligare kokning förvarades
i Mysubullin en större laggat träkärl med en
litet rundt hål med lock i midten på övre botten
förvarades i lärbrät. ✓

Mesostkokning försåren efter mjölkstiltgången
och utfördes av vallkullarna, i stugan, skulle
vid kokningen flitigt omröras med en Stolla
eller åsa. Det vid kokningen bildade skummet
kallades frödmysa.

Ordb.:
mes-ost?

Ordb.:
starkmesa

2

Beredningen av messmar

Vid färder förvarades messmär i träåske.

Formningen av messmar skedde i vanliga artkär-
uvastkrädd, beklädda på insidan med träbor.

Getväsart tillverkades enbart av getmjölk.

Vid bakning av grovt mjukt rågbröd
användes starkmesa i degen.

Ordb.:
starkmesa

Beredningen av ost

Ost allmän benämning = kesvustn
 andra ostsorter smornustn mackligvustn.
 olika mjölksorter användes. Av alkummad
mjolk då osten kobades tillsammans med
mysan kallades den Tjötustn. Ostburg
 användes, den bestod av en liten rund
 skåsk med botten, som i sin såll de tillverkades
 av särskilda personer. Osten medpressades
 med blotta händerna.

(Ostläpe) = kesvattnä. beredd av kalv o gris-
magar. disna sattades och spändes på en
kvist för att torka. Då ostläpe behövdes
 blöttes kesin i hott vatten dagen förrut
 vattnet i vilken den låg var då färdigt
ostläpe.

Vid ystningen släps mjölken i en stor
 rund trickjärnsgröta som hängde på

2

12

Beredningen av ost

ringarna över elden, då mjölken var lagom uppvärmd, vilket konstaterades med att sticka ner en finger i mjölken; den togs då från elden. Kesvattnet tillsattes och massan löpnade. Kesin saltades äro och torrades tills nästa användning.

Ostmassan upplögs med blotta händerna.

Då man med handen hopkramade litet av massan att göra (barnen) = krippan kallades det Wustmaras.

Osten fick stanna i ostkorgen tills andra dagen, då den lades upp på en osthylla för torkning. lades sedan i en tät Wustbutt av trä med lock. förvarades i källaren och förtärdes efter ett par veckors lagring. Morgonen före avflyttning från läbodarna fingo (vulkullorna) = gällkullur all morgonmjölk.

Landsm. Upps. 1347

Hed Ol. Andersson 1927 V ÅMHUS

Landsmålsarkivet Uppsala 1347
Hed Olof Andersson. 1927. VÅMHUS

DAL.

Frgl. 1

" Uppgifterna lämnade av Erika Spar
Karin Andersdotter född den 5 febr 1848 i Indor.
Våmlus och vistats här på platsen hela sitt
liv "

Utdrag ur brev från Hled Olof Andersson
dat. Indor, Våmlus 22 feb. 1927.

Hed Olof Andersson 1927 VÅMLUS
Landsm. Upps. 1347

Landsmålsarkivet Uppsala 1347
Hed Olof Andersson. 1927. VÅMLUS
DAL.

Fagl. 1